

60-66 Aylık Çocukların Empati Beceri Düzeylerinin Anne Empati Beceri Düzeyi Açısından İncelenmesi¹

An Investigation of the Empathy Skills Levels of Children of Ages between 60-66 Months With Respect to Their Mothers Empathy Skills Levels

Banu AKBAŞ² Gülay TEMİZ³

Özet: Bu çalışmanın amacı okul öncesi kuruma giden 60-66 aylık çocukların empati becerilerinin anne empati beceri düzeyleri açısından incelenmesidir. Anne empati beceri düzeyleri ile çocukların empati becerileri arasındaki ilişkiyi gösteren bu çalışma tarama modelindedir. Araştırmanın çalışma grubunu 60-66 ay çocuğa sahip 106 anne ve çocukları oluşturmuştur. Araştırmada annelere *Empatik Beceri Ölçeği B Formu* ve anne ve çocukların demografik bilgilerini belirlemek için *Kişisel Bilgi Formu* uygulanırken, eş zamanlı olarak çocuklara *Empatik Beceri Ölçümü* uygulanmıştır. Verilerin analizi SPSS 18.0 paket programıyla anne empati beceri düzeyi ile çocukların empati beceri düzeyi arasındaki ilişkiyi belirlemek için ise pearson korelasyon analizi kullanılarak sınanmış ve elde edilen analiz sonucu yorumlanmıştır. Araştırmanın sonucunda; örnekleme alınan 60-66 aylık okul öncesi dönem çocuklarının empatik beceri düzeylerinin yüksek olduğu, bu dönem çocuklarının annelerinin empatik beceri düzeylerinin orta düzeyde olduğu ve çocuklar ile annelerinin empatik beceri düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Empati, Empati Beceri Düzeyi, Okul Öncesi Dönem.*

Abstract: The aim of this study is to analyze the empathy skills of 60-66 months children, who attend to preschool education, in terms of mothers' empathy skill levels. This study, which shows the relationship between mothers' and children's empathy skill levels, is a survey model. The working group of this study consists of 106 mothers, who have 60-66 months children, and their children. While empathic skill scale B form and personal information form were carried out to mothers in order to define mothers' and children's demographic information, empathic skill measurement was carried out to children synchronously. The analysis of the data was done with SPSS 18.0 pocket programme but in order to define the relationship between mothers' and children's empathy skill levels, it was tested by using Pearson correlation analysis and obtained analysis result was commented. As a result of the research, it is stated that as samples, 60-66 months preschool children's empathic skill levels are high but their mothers' empathic skill levels are in medium level and there is no meaningful relationship between children's and their mothers' empathic skill levels.

Keywords: *Empathy, Empathy Skills Level, Early Child Education.*

1. GİRİŞ

Kişilerarası ilişkilerde bulunması gereken temel koşullardan biri olan empati, bir insanın kendisini karşısındakinin yerine koyarak olgu ve olaylara başkalarının duygusu ve

* Bu makale 9. Uluslararası Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi'nde bildiri özeti olarak sunulmuştur.

² Öğr.Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Bölümü, e-posta: bakbas@gelisim.edu.tr

³ Öğr.Gör.Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, e-posta: gtemiz@selcuk.edu.tr

düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve anladığını da sözlü ya da sözsüz olarak belirtilebilmesi sürecidir (Ergin, 2008: 188; Mısırlı, 2007: 48; Karahan ve Özçelik, 2006; Mountrose 2000; Öz, 1997; Kalkınç, 2010; Dökmen, 2002).

Empati becerisinin erken yaşlarda çocuklara kazandırılması ile çocuklar birçok zorlukla baş edebilmenin yanında, toplum tarafından da kabul gören bir birey olacaktır. Empati becerilerinin geliştirilmesinde, erken çocukluk ve bebeklik yıllarını kapsayan süreci, ailenin tutumları büyük oranda etki etmektedir. İki-on yaş arasında çocuk diğer insanların duygularının, kendi duygularından farklı olduğunu fark etmeye ve kendi gereksinimlerini belirleyerek olaylara kendi yorumlarını koymaya başlamaktadırlar. Empatinin ilk belirtileri bebeklik dönemine kadar uzanmakla birlikte diğer gelişim alanlarında olduğu gibi süreç içinde gelişmektedir. 0-1 yaş arasında, bebekler diğer kişilerin üzüntülerine tepki verirler ama o kişinin üzüldüğünün farkında olduklarını belli etmezler. 1-2 yaş civarında, diğer bir kişinin üzüntülü olduğunu anlayabilir ancak diğer kişinin kendisinden farklı gereksinimlerinin olabileceğinin farkında olmazlar ve bu nedenle uygun olmayan tepkiler gösterebilirler. 2-10 yaş arasında ise çocuk diğer insanların duygularının, kendi duygularından farklı olduğunun farkına varmaya ve kendi gereksinimlerini belirleyerek olaylara kendi yorumlarını koymaya başlar. Altı yaşından itibaren çocuk kendisini karşısındaki kişinin yerine koyabilmektedir (Köksal, 2005). Çocuğuna karşı empatik davranarak model olan anne ve babalar, çocuğun empati becerisinin gelişiminde önemli rol oynarlar (Cotton, 2001).

Teorisyenler, küçük çocukların çok ben merkezli olduğunu, bilişsel olarak empatiyi tecrübe edemeyeceklerini ileri sürmüşlerdir. Ancak, çok sayıda çalışma okul öncesi dönem çocuğun aslında empatiyle ilişkilendirilecek oldukça ince davranışlar sergileyebildiklerini kanıtlamaktadır. Empati yeteneği gelişmiş çocuklar daha uyumlu, daha anlayışlı görüntü sergilerken sağlıklı sosyal ilişkiler kurarlar. Ancak anne babası tarafından fiziksel olarak kötü muamele gören çocukların çok nadir empatik davranışlar gösterdikleri, bu çocukların yaşlarına korku, kızgınlık ve fiziksel şiddet kullanarak tepki verdikleri görülmüştür (McDonald ve Messinger, 2012; Yavuz, 2004; Ulutaş ve Ömeroğlu, 2007).

Anne çocuğu ihtiyaçlarına cevap veren onu koruyan ve sıkıntıların giderilmesinde yardımcı olan kimsedir. Anne empatik becerisindeki başarısı ile çocuğun duygularının farkına varıp sinyalleri doğru değerlendirebilir. Empatik yaklaşım sayesinde hem anne hem de çocuk duygularını algılar, adlandırır, tanımlar ve duygusal deneyimlerini değerlendirerek kullanmayı öğrenir. Bu yüzden kendisinin ve başkalarının duygularını anlama becerisi ile empatik olarak değerlendirilen anne, çocuğuna karşı tutumunda bu becerisinden yararlanacak ve çocuğun duygularını düzenleme becerisinde rehber olacaktır. Kendisinin başkalarının duygu ve düşüncelerini anlayarak, kendisini karşısındakinin yerine koyabilen empatik annelerin bu eğilimleri çocuklarına karşı tutumlarını desteklemektedir (Kurbet, 2010; Harlak, 2007; Tezel Şahin ve Cevher, 2006).

2. YÖNTEM

Tarama modelinde olan bu araştırmanın çalışma grubu Aksaray ili Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı, okul öncesi eğitime devam eden 60-66 aylık çocuklar ve annelerinden oluşmaktadır. Aksaray İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden araştırma için gerekli olan izin alınmıştır.

Çalışma grubunu basit tesadüfi örneklem yöntemiyle seçilen 106 anne ve çocukları oluşturulmuştur. Araştırmada annelere Empatik Beceri Ölçeği B Formu uygulanırken, eş zamanlı olarak çocuklara da çocuklar için Empatik Beceri Ölçümü uygulanmıştır.

2.1. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada gerekli verileri toplamak üzere aşağıda belirtilen veri toplama araçları kullanılmıştır.

1. Kişisel Bilgi Formu
2. Empatik Beceri Ölçeği B Formu
3. Çocuklar için Empatik Beceri Ölçüm Testi

2.1.1. Kişisel Bilgi Formu

Anneler ve çocuklarının demografik özelliklerini belirleyebilmek üzere anne yaşı, anne öğrenim durumu, aile tipi, ailenin aylık geliri, çocuk sayısı ve çocuğun cinsiyetine ilişkin bilgileri elde etmeyi sağlayacak sorular yer almaktadır.

2.1.2. Empatik Beceri Ölçeği B Formu

Araştırmada bu form annelere uygulanmıştır. Bireylerin empatik tepkilerinin değerlendirilmesi esas alınarak geliştirilen EBÖ-B formunda 6 problem ve her problem için 12 empatik tepki yer almaktadır (Dökmen 1988).

- Empatik Beceri Ölçeğinin Puanlanması

Empatik Beceri Ölçeği B-Formu'nda 6 problem ve her birisi için 12 tepki, yani toplam 72 tane empatik tepki yazılı halde deneye sunulmaktadır. B Formunda toplam 6 tane "ilgisiz cümle" bulunmaktadır (Dökmen 1988).

Puanlamada, deneklerin her bir probleme ilişkin seçtikleri 4 cümleden, yani toplam 24 cümleden, Likert tipi ölçek üzerinde aldıkları puanlar dikkate alınmıştır. Rest ve arkadaşlarınınca (Rest, 1979; Rest ve diğ., 1974) ortaya konan puanlama işlemi uygulanarak da her bir deneğin en fazla tercih ettiği ve ulaşabildiği empatik tepki basamağı belirlenmiştir (Dökmen 1988).

Deneklerden her bir soruna ilişkin 11 empatik tepkiden 4 tanesini seçmeleri istenir, seçtikleri toplam 24 cümleye puanlama anahtarına göre puan verilir. Bu puanların toplamı Empatik Beceri Ölçeğinden alınan puanı yansıtmaktadır.

Bireyin Empatik Beceri Ölçeği-B Formu'ndan aldığı toplam puan bireyin empatik düzeyini göstermekte ve puan yükseldikçe empatik beceri düzeyi de yükselmektedir. Her olayın altında verilen tepkilerden biri anlamsızdır. Bu tepkiyi seçen bireyin formu geçersiz sayılmaktadır.

2.1.3. Çocuklar için Empati Ölçeği

Çocukların empatik becerilerini ölçmek amacı Kahraman (2007) tarafından oluşturulan bir batarya kullanılmıştır. Bu batarya 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde 6 yaşında bir çocuğun 4 farklı duyguyu (mutluluk, üzüntü, kızgınlık ve korku) yansıtan fotoğrafları kullanılmıştır. Araştırmaya katılan çocuklara fotoğraftaki çocuğun ne hissettiği sorulmuştur.

İkinci bölümde çocuklara kahramanı çocuk olan 4 senaryo okunur ve bu çocuğun ne hissettiği sorulur. Her bir senaryo kahramanın bu 4 temel duygudan birini yasayacağı biçimde kurgulanmıştır. Senaryolarda kahramanın yaşadığı duygunun ismi verilmemiş çocuklardan kahramanın içinde bulunduğu durumdan yaşadığı duyguyu tahmin etmeleri istenir.

Üçüncü bölümde ise çocuklara öyküdeki kahramanın yanında olsalardı ne yapacakları sorulur. Bataryadan alınabilecek en düşük puan sıfır, en yüksek puan ise yirmidir. Bu bataryadan alınacak yüksek puan empatik becerinin de yüksek olduğu anlamına gelmektedir (Kahraman, 2007).

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Uygulamadan önce Aksaray İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izin alınarak uygulama yapılacak okullar belirlenmiştir. Verilerin toplanmasında çocuklarla ilgili veriler için Kahraman (2007) tarafından hazırlanmış Empatik Beceri Ölçümü yapılmış, anneler için ise Dökmen (1990) tarafından hazırlanmış Empatik Beceri Ölçüm Testi B Formu uygulanmış ve anne ve çocuklarının demografik özelliklerinin belirlenmesinde, Kişisel Bilgi Formu hazırlanarak yapılmıştır. Verilerin analizi SPSS 18.0 paket programıyla; demografik bilgiler için frekans-yüzde tablosu; anne empati beceri düzeyi ile çocukların empati beceri düzeyi arasındaki ilişkiyi belirlemek için ise pearson korelasyon analizi kullanılarak sınanmış ve elde edilen analiz sonuçları tablolar halinde açıklanmıştır.

3. BULGULAR

Çalışma grubuna dâhil edilen anne ve çocukların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Örneklem Alınan Anne ve Çocuklarının Demografik Özellikleri

Özellikler	Kategoriler	f	%
Annenin Yaşı	20-25 yaş	15	14.2
	26-30 yaş	37	34.9
	31-35 yaş	31	29.2
	36-40 yaş	16	15.1
	41- üstü yaş	7	6.6
	Toplam		106
Anne Öğrenim Durumu	Okuryazar değil	5	4.7
	İlkokul	39	36.8
	Ortaokul-Lise	52	49.1
	Üniversite	10	9.4
	Toplam	106	100
Aile Tipi	Çekirdek	79	74.5
	Geniş	27	25.5
	Toplam	106	100
Ailenin Aylık Geliri	0-500 tl	14	13.2
	500-1000 tl	40	37.7
	1000-1500 tl	24	22.6
	1500-2000 tl	16	15.1
	2000- üstü tl	12	11.3
	Toplam	106	100
Ailenin Çocuk Sayısı	Tek	23	21.7
	2-3	76	71.7
	4-üstü	7	6.6
	Toplam	106	100
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	51	48.1
	Erkek	55	51.9
	Toplam	106	100

Tablo 2'de örneklem alınan 60-66 aylık okul öncesi dönem çocuklarının empati beceri ölçüm frekans ve yüzde değerleri verilmiştir.

Tablo 2: Örneklemeye alınan 60-66 aylık Çocukların Empatik Beceri Ölçümü Frekans ve Yüzde Değerleri

Puan Aralığı	f	%
0-8	2	1.8
9-16	9	8.4
17-24	95	84.8
Toplam	106	100

Tablo 2 incelendiğinde örneklemeye alınan 60-66 aylık çocukların empatik beceri ölçüm puanlarından %1.8'i 0-8 puan aralığında, %8.4'ü 9-16 puan aralığında, %84.4'ü 17-24 puan aralığında bulunmaktadır. Elde edilen bu bulgulara göre örneklemeye alınan 60-66 aylık okul öncesi dönem çocuklarının %84.4'ünün 17-24 puan aralığında olduğu anlaşıldığından Empatik Beceri Ölçümünden yüksek puan aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3: Örneklemeye Alınan Annelerin Empatik Beceri Ölçeği B Formu Frekans ve Yüzde Değerleri

Puan Aralığı	f	%
62-114	26	24.52
115-167	80	75.47
Toplam	106	100

Tablo 3 incelendiğinde örneklemeye alınan annelerin empatik beceri ölçeği B Formu puanlarından %24.52'si 62-114 puan aralığında, %75.47'si 115-167 puan aralığındadır. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde örneklemeye alınan 106 annenin %75.47'sinin 115-167 puan aralığında olduğu görüldüğünden Empatik Beceri Ölçeği B Formundan orta düzeyde puan aldığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 4: Çocuk Empati Beceri Düzeyi ile Anne Empatik Beceri Düzeyi Arasındaki İlişkinin Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	N	Max	Min	X	sdf	p
Çocuk Empatik Beceri Düzeyi	106	24	0	20.12	3.96	0.53
Anne Empatik Beceri Düzeyi	106	165	70	123.13	17.7	
Toplam	106					

Tablo 4 incelendiğinde örneklemeye alınan çocuklar ve annelerinin empatik beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin $p=0.53 > 0.05$ olduğu görülmektedir. p değerinin 0.05'ten büyük olması nedeniyle çocuk empatik beceri düzeyi ile anne empatik beceri düzeyi arasında ilişki bulunmamıştır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Tablo 2'den elde edilen bulgulardan örneklemeye alınan okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 60-66 aylık çocukların %84.4'ünün 17-24 puan aralığında olduğu anlaşıldığından Empatik Beceri Ölçümünden yüksek puan aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen araştırma bulgularına dayanılarak okul öncesi eğitiminin çocukların empati beceri düzeylerini geliştirmede önemli bir etken olduğu söylenebilir. Örneklemeye alınan çocukların okul öncesi eğitime devam ettikleri göz önünde bulundurulduğunda okul öncesi eğitim kurumunda geçirilen süre arttıkça çocukların empatik beceri düzeylerinin gelişmesine neden olması, okul öncesi eğitim programında yer alan kazanım ve göstergelerde değerler

eğitiminin yer alması, duygusal alanda amaç ve kazanımların yer alması (MEB 2013) öğretmenlerin çocuklarıyla iletişimlerinde empatik becerileri kazanmalarına yönelik etkinliklere yer vermiş olması ve öğretmenin sahip olduğu empati beceri düzeyinin etkisi bu araştırmada ortaya çıkan sonucu destekler niteliktedir. Bu konuda yapılmış benzer çalışmalar incelendiğinde;

Kuyucu (2012), Kale (2012) yapmış oldukları araştırmalarda okul öncesi eğitim kurumunda geçirilen süre arttıkça çocukların duygusal tepki tercihlerinin çocukların duyguları anlama düzeylerinin farklılaştığını ortaya koymuşlardır.

Yılmaz (2011) okulöncesi öğretmenlerinin, iletişim becerileri, problem çözme becerileri ve empatik eğilim düzeyleri konulu araştırmasında, mesleki kıdemi fazla olan öğretmenlerin mesleki tecrübelerinin fazla olması, hizmet içi eğitim kurslarına, seminerlere vb. katılmaları ayrıca basın yayın organlarında bu konuya yer verilmiş olması sebepleriyle son yıllardaki bilgi birikiminden faydalanmalarından dolayı, öğrencilerine karşı benzer düzeyde empatik olabildikleri şeklinde ifade etmiştir.

Bayram (2013) okulöncesi öğretmenlerinin empatik düşünme becerileri ile öğrencileri motive etme düzeylerinin incelenmesi konulu araştırmasının sonucunda okul öncesi öğretmenlerin empatik düşünme becerilerinin öğrencileri motive etme düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönlü ilişkilerin olduğu öğretmenlerin empatik düşünme becerileri arttıkça, öğrencileri motive etme düzeylerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3'te örnekleme alınan annelerin Empatik Beceri Ölçeği B Formundan aldığı puanlar incelendiğinde %75.47 annenin 115-167 puan aralığında olduğu görülmüştür. Demografik bilgiler incelendiğinde annelerin eğitim seviyelerinin genellikle orta düzeyde yoğunlaştığı saptanmış ve Empatik Beceri Ölçeğinden aldıkları puanlarından buna bağlı olarak orta düzeyde yoğunlaştığı söylenebilir.

Uçmaz (2004) annelerin empati beceri düzeyi ve çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi konulu araştırmasında anne empatik beceri düzeylerinin annelerin bazı demografik özelliklerine göre farklılaştığı görülmüştür. Profesyonel meslekler grubunda çalışan annelerin, üniversite ve yüksek okul mezunu annelerin, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki annelerin empati beceri düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Tablo 4'ten elde edilen bulguları incelendiğinde çocuklara empati becerilerinin kazandırılması sürecinde anne empati beceri düzeylerinin çok etkili olmadığı görülmektedir.

Lipsitt (1993), çocuklarda empati gelişiminde anne empatisi ve iletişim stillerinin katkısı konulu yapmış olduğu araştırmanın sonucunda annenin empati becerisi ile çocuğun empatik becerisinin gelişiminde etkili olmadığını saptanmıştır.

5. KAYNAKLAR

- Bayram, S. (2013). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Empatik Düşünme Becerileri İle Öğrenci Motive Etme Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Cotton, K. (2001). "Developing Empathy In Children And Youth", 19.11.2014 tarihinde <http://educationnorthwest.org/sites/default/files/developing-empathy-in-children-and-youth.pdf> adresinden alınmıştır.
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama İle Geliştirilmesi. *Atatürk Üniversitesi eğitim bilimleri fakültesi dergisi*, 21 (1-2), 155-190.
- Dökmen, Ü. (2002). İletişim Çatışmaları ve Empati. Sistem Yayıncılık. On Dokuzuncu Basım.
- Ergin, A. (2008). *Eğitimde Etkili İletişim (4. Baskı)*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Harlak, H. (2007). *Temel İletişim Becerileri*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları.
- Kahraman, H. (2007). *Empatik Beceri Eğitiminin Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Empatik Becerilerine ve Sorun Davranışlarına Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

- Kale, K., Ü. (2012). *Okulöncesi Eğitimin ve Diğer Değişkenlerin İlköğretim 1.Sınıf Öğrencilerinin Duyguları Tanıma ve İfade Etme Becerilerine Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kalkınç, F. (2010). *Okul Evde Başlar* (17. Baskı). İzmir: Fer Kitap Basın Yayın.
- Karahan, F. ve Özçelik, M. (2006). Bir Duygusal Zekâ Beceri Eğitimi Programının Diabet Hastalarının Duygusal Zekâ Düzeylerine Etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. XIX. (2), 301.320.
- Kurbet, H. (2010). *Anaokuluna Devam Eden Çocukların Duygusal Düzenleme Becerileri İle Annelerinin Empatik Eğilim ve Tutumlarının İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kuyucu, Y. (2012). *Duygu anlama becerileri farklı düzeydeki çocukların (60-72 ay) akrabalarına karşı gösterdikleri duygusal ve davranışsal tepkilerinin incelenmesi*, Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Lipsitt, N. 1993. *Development Of Empathy In Children: The Contribution Of Maternal Empathy And Communication Style*. PH.D, Ohaio.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- McDonald, N., M., & Messinger, D., S. (2012). *The Development of Empathy: How, When and Why*. USA: University of Miami Department of Psychology 5665 Ponce de Leon Dr. Coral Gables, FL 33146.
- Mısırlı, İ. (2007). *Genel ve Teknik İletişim (1.Baskı)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Mountrose, P. (2000). *Çocuklarla ve Gençlerle İletişime Geçmenin 25 Yöntemi*. (Çeviren: Fatma Can Akbaş). İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Öz, İ. (1997). *Çocuk Olmak Çocuk ve İletişim*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Tezel Ş., F. ve Ünver, N. (2005). Okul Öncesi Eğitim Programlarına Aile Katılımı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13 (1), 23-30.
- Uçmaz, H., İ. (2004). *Annelerin Empati Beceri Düzeyi İle Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara .
- Ulutaş, İ. ve Ömeroğlu, E. (2007). Anne Baba Çocuk İletişiminde Duygusal Zekânın Rolü. 4. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi ile 4. Uluslararası Çocuk Filmleri Festivali Kongresi Risk Altındaki Çocuklar. 22-24 Ekim 2007. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi*, 805-810.
- Ünal, F. (2007). Çocuklarda Empatinin Gelişimi: Empatinin Gelişiminde Anne-Baba Tutumlarının Etkisi, *Millî Eğitim Dergisi*, Sayı: 176.
- Yavuz, K. (2004). *0-12 Yaş Dönemi Çocuklarda Duygusal Zekâ Gelişimi Anne Babalar ve Öğretmenler İçin Duygusal Zekâ Rehberi (3. Baskı)*. Ankara: Özel Ceceli Okulları Yayınları.
- Yılmaz, N. (2011). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin, İletişim Becerileri, Problem Çözme Becerileri ve Empatik Eğilim Düzeyleri*. Yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla.